

'Ik verlang naar een contemplatieve ambtsvervulling'

- in gesprek met ds. Johan Visser, Amsterdam

door ds. Kees van Ekris en Koos van Noppen

Een paar dagen na zijn intredeprek spreken we ds. Johan Visser, de nieuwe predikant van de Noorderkerk in Amsterdam. Het stof van de verhuizing is amper gedaald. Tien jaar was hij verbonden aan de Christusgemeente in Antwerpen. Plannen om terug te keren naar Nederland lagen er niet. Omdat hij zich geroepen wist, pakte hij toch zijn koffers. Een gesprek over desillusies, idealisaties, secularisatie en contemplatie.

Laten we als verkenning beginnen met de expositie in de Nieuwe Kerk over Gandhi, Martin Luther King en Mandela (oktober 2107-februari 2018). Bas Heijne heeft een essay geschreven ter introductie op de tentoonstelling (getiteld 'Wereldverbeteraars'). Heijne schrijft veel over onze samenleving, hij heeft het over 'een tijd van grote desillusies, beheerst door angst en woede'. Wat herken jij van de desillusie, zowel in Antwerpen als in Nederland, in onze tijd, in jezelf?'

Het meest heb ik die desillusie geproefd bij jongeren in Vlaanderen. Druk met activiteiten en school, maar vaak zonder doel en zin. Ze gaan en moeten mee in het 'systeem' waar ze niet meer in geloven. Dat creëert een sfeer van onbehagen en helaasheid van de dingen, soms zelfs latent-depressieve gevoelens. En tegelijk toch ook meer mensen met alle drukte, media en entertainment.'

Dat is de desillusie. En de angst en woede?

'Die is er ook. Je merkt aan het maatschappelijk discours en het politieke debat dat de samenleving in z'n voegen kraakt. Er zijn mensen die niet eens meer een elementair fatsoen aan de dag kunnen leggen. Ze uitten ongefilterd hun woede. Ze zijn niet of nauwelijks meer te raken met een waarde als medemenselijkheid. En daarbij dan politici als Wilders of Baudet, die deze woede kanaliseren naar zondebokken en vijanden en de eigen identiteit opblazen, terwijl die identiteit van volk, christendom en eigenheid zo weinig substantie heeft en geestelijk ook zo leeg is.

Je merkt dat ook aan de andere zijde van het politieke spectrum: de desillusie en de woede over het failliet van links in de politiek, de zelfverrijking van mensen aan de top, het drama van de multiculturele samenleving; in Vlaanderen is die nog minder geslaagd dan in Nederland. Het lukt ons niet om een betere wereld te creëren. Kijk ook naar Europa, waar een stelletje schreeuwende druk bezig is om een levensbelangrijk project om zeep te helpen. We weten uit de geschiedenis waar woede toe kan leiden. Zo bezien kan het nog ellendig worden de komende periode.'

Voordat je theologie studeerde, rondde je een studie internationale betrekkingen af. Je hebt meer recht van spreken dan een gemiddelde dominee. Je constateert dat er ingrediënten aanwezig zijn die ronduit gevaarlijk zijn voor een samenleving, voor Europa, voor Nederland.

'Ja. Je hebt leiders nodig die de deugd van de *prudencia* beoefenen. Die met wijsheid en nuchterheid proberen om de vrede te bewaren en te stichten. Als de geest eenmaal uit de fles is.... Maar in het

mediaspel van 'kiezers trekken' wordt een stijl van politiek opgedrongen, waarin je altijd forse uitspraken moet doen, omdat je anders de headlines niet haalt. Dat baart me zorgen. Maar ik wil niet al te apocalyptisch doen.'

Waarom niet? Apocalyptiek is toch een legitiem genre? Als je de ingrediënten bij elkaar neemt...

'Apocalyptiek is profetie in de snelkookpan. Als profeet moet je wel de concrete stem van God verstaan en heel goed de tekenen van de tijd verstaan. Ik kan hier nog rustig door de stad lopen. Maar ik geef toe, als je het nieuws volgt, bijvoorbeeld rond de opkomst van Trump en de processen die daarachter schuilgaan, dan krijg je het gevoel in een heel andere wereld te zijn beland dan we sinds de Tweede Wereldoorlog gewend waren.'

Ben je de desillusie ook tegengekomen in de kerk?

'Toch wat minder. De protestantse kerken in Vlaanderen zijn altijd een minderheidskerk geweest, gewend om te overleven en klein te zijn. Dan sta je anders in de wereld, met minder pretenties en illusies, denk ik. Bovendien zijn die kerken ook wat multicultureler dan die in Nederland, terwijl die desillusie naar mijn idee vooral een Westerse zaak is. Ons kleine kerkje in Antwerpen maakte daarbij enige groei door, dat geeft ook een andere dynamiek.'

Ken je de secularisatie dan alleen 'van horen zeggen'?

'De innerlijke secularisatie, dat de ervaring van God fragmentariseert en wegsijpelt uit het leven van mensen, ken ik zeker wel. Maar eerlijk gezegd heb ik me over de grote afkalving van de kerk nooit heel erg druk kunnen maken.'

Hoe dat zo?

'Misschien komt het door wat Bonhoeffer zegt: je moet gewoon beginnen met de gemeenschap die er is, dat is het lichaam van Christus. En niet dromen over wat jij vindt dat de kerk zou moeten zijn. Met dit allegaartje moet je het rooien; deze mensen hebben elkaar niet uitgekozen. Het zijn geen superchristenen. Het gaat er menselijk aan toe, soms al te menselijk. Maar wees dankbaar voor deze gemeenschap.

Het is een nuchterheid, maar ook wel gelovige nuchterheid. En ik heb er ook echt van genoten. Ik kan zelfs genieten van zeer gedesillusioneerde mensen die via het pastoraat op m'n pad komen. Ook als het soms een lastige relatie blijkt te zijn, dan nog geldt: hier ben ik, namens Christus. Ik ben inderdaad niet zo van de grote concepten van missie en gemeenteopbouw. Daar kun je heel druk mee zijn; je moet je overal toe verhouden. Blijf dichtbij de werkelijkheid van de gemeente waarin je groepen bent. Vier dat Hij in ons midden is. Daar geloof ik in.'

Bas Heijne veronderstelt dat een effect van de woede en de teleurstelling de nieuwe nadruk is op eigen identiteit, in allerlei vormen. Jij bent in je preek daar erg kritisch over ('Make Moab great again', 'de joods-christelijke identiteit om je af te zetten tegen anderen'). Een essentiële lijn in je preek is zelfs de verwachting dat het Woord Gods door 'vreemden' gesproken kan gaan worden. Welke 'woorden Gods' worden er buiten de kerk tegen de kerk gezegd volgens jou?

'Ik bedoel in de eerste plaats dat het Woord heel vaak een vreemd woord is; van de andere kant, wonderlijk, tegendraads. Maar de vreemden kun je in dit verband ook letterlijk nemen. De verhalen van vluchtelingen die ik in de afgelopen jaren heb ontmoet hebben me de spiegel voorgehouden. Over het leven als pelgrim, over onthecht leven en geloven in een overlevingsbestaan. Zeker in een

kerk van hoger opgeleiden met hun welvarende leventje, kun je alleen maar tot je schade aan deze stemmen voorbij gaan.

Wat ik dan hoor? Hun vluchtelingenbestaan maakt me duidelijk dat er iets niet klopt. Ondanks onze mooie woorden over economische groei, mensenrechten, gelijkheid, bouwen aan het koninkrijk, naastenliefde enz.. We zijn tot veel in staat, we zijn innovatief en geëngageerd, maar we kunnen niet voorkomen dat er – om maar iets te noemen – grote groepen vluchtelingen opeengepakt leven in de blubber van Calais. Maar ook vergeten en verbitterd geraakte mensen van hier. Ik heb die ervaringen leren zien als kritische kanttekeningen bij ons comfortabele leven.'

Vreemdelingen zijn een stem 'van buiten'. Anderen nog?

'Ook de echte wereldverbeteraars, die er ook vandaag zijn, reken ik er toe. De idealisten, die zich niet neerleggen bij de gebruikelijke gang van de dingen. Bijvoorbeeld iemand die dichtbij de stad gewoon een biologische boerderij begint. Ik bedoel niet de modieuze hipsters, maar de mensen die vanuit hun hart bewust tegendraadse keuzes maken, offers brengen ook, omdat ze iets willen doen aan de leefomgeving en wat er mis loopt in de samenleving.'

Bram van de Beek zou zeggen: Hier beneden is het niet. Waar maak je je druk over?

'Het heil heeft ook een aardse kant. Ik vind Van de Beek in dit opzicht al te consequent. Denk aan de profetische visioenen, de Bergrede en wat er rond Jezus op aarde gebeurde aan genezing. Ons ware leven is bij Christus, zo beleef ik dat ook echt. Ik kan het avondmaal vieren en zeggen: oké, dat is genoeg. Maar daarna gaan we wel weer naar huis en naar ons werk. Dan kun je niet alleen sterven en zeggen dat het er hier beneden niet is. Ik geloof ook in de humaniteit, die is niet weg. Christus licht ook op in menselijke gezichten, zoals de dichter Hopkins dat ziet. Ik zie dat ook om me heen. Mensen die vanuit een oprechte bezorgdheid dwarse keuzes maken, niet voor zichzelf kiezen, hun ontferming en rechtvaardigheidsgevoel in daden omzetten, hun geloof in daden tonen.'

In dat spoor spreekt God.

'Daar niet alleen, maar daarin ook.'

Je gaat nu aan de slag in Amsterdam. Het leven in de stad heeft alles in zich om je als predikant te vermorzelen. Hoe voorkom je dat?

'Door tijd te reserveren voor studie, reflectie en gebed. Exegese, blijven lezen, goed kijken, stil worden en bidden. Allemaal nodig om te voorkomen dat je jezelf gaat herhalen en spiritueel opdroogt.'

Hoe werkt dat bij jou? Je blokt dagdelen in je agenda?

'Peterson deed de briljante uitspraak: "Je agenda is een gave van de Heilige Geest." Ik vind het nog steeds lastig om goed te plannen; er is zoveel en je hebt ook je gezinsleven. De drukte en veelheid blijft een worstelpunt, maar het kan niet zonder concentratie en gebed.'

Noem's wat favoriete auteurs...

'Bonhoeffer. Walter Brueggeman. En Eugene Peterson en Frederick Buechner, omdat ze zo dichtbij het gewone leven geloven en denken staan.

Tijdens mijn laatste studieverlof bracht ik een week door in een gemeenschapshuis van de Northumbrian Community in Noord-Engeland. Die houden de Keltische spiritualiteit van de Ierse en Engelse missionarissen uit de 5^e-7^e eeuw levend. Het leven uit contemplatie verbonden met missie. Die combinatie van mystiek en missionair inspireert me. Als jullie vragen wat ik anders zou wensen in de

prediking, dan is het dit: een contemplatieve ambtsvervulling. Waarbij je vanuit een ontvankelijke houding de woorden doorgeeft die je móét zeggen.'

Bedoel je dat je preken een vrucht zijn van die contemplatie? Of een plek van contemplatie?
'Allebei.'

Uit de tekst van je preek blijkt een 'roepingsmoment'. De woorden die tot Bileam werden gesproken heb je je toegeëigend. Dat veronderstelt een receptiviteit.

'Ja. Maar het betrof hier wel een ingrijpende beslissing; na tien jaar weggaan uit Antwerpen... Maar ik zoek het wel elke keer bij het bijbellezen, ook in pastoraat. Voorbij de woorden die je meent te moeten spreken, of de woorden die je zegt omdat je even niets anders paraat hebt, voorbij het luis-teren en zwijgen, hoop ik op een Woord dat helemaal ter zake is. Dat heb je niet in je vingers. Con-templatie draagt daar ook niet automatisch toe bij, maar het is wel een middel, een weg. Ik verlang daar naar. Niet alleen als een afgekaderde plek in de agenda, maar ook midden in het gewone stormachtige leven. Dat is lastig, want ik ben ook kind van deze tijd. Het blijft vaak een verlangen, fragmentarisch.'

Is de contemplatie vast onderdeel van je preekvoorbereiding?

'Niet methodisch. Ik doe exegese, ik overdenk het, ik wandel rond, ik bid. Misschien zit de vorm van een geschreven preek de contemplatie ook in de weg, denk ik weleens. Het is verlichting. Je ont-vangt het.'

Heeft het je weleens op sporen gebracht die je niet wilde gaan? In je preek zeg je met zoveel woor-den: ik weet niet wat voor me ligt, maar ik verlang het woord te spreken dat ik moet doorgeven. Whatever that may be... Dat is ook wel spannend. Het kan je wat kosten.

'Dat is een confronterende vraag. Een enkele keer heb ik op de kansel dingen gezegd waarvan ik dacht: oei, dat kan me op kritiek komen staan, dit kan me populariteit kosten. Maar dat gebeurt zel-den, als ik eerlijk ben. Omdat ik nogal voorzichtig van aard ben. 'Ik denk', 'misschien' – dat soort woorden gebruik ik graag. Deze tekst heeft me wel geraakt. Het kan spannend worden, als ik alleen wil spreken wat God me te zeggen geeft. Besef ik wel hoever dat kan gaan? Dat kan je in de proble-men brengen. Het kan veel van jezelf vragen.'

Tegelijk wens je niet op een andere manier predikant te zijn...

'In theorie niet. Maar in de praktijk? Kun je als gemeentepredikant profeet zijn? Je spreekt voor een gemeenschap die je betaalt, die zorgen voor een pastorie, lieve mensen met wie je samen optrekt en kerk bent, die je troost op zware momenten. Kun je hen de ongezouten waarheid zeggen? Of kan een profeet alleen een buitenstaander zijn? In die zin was het een stoere intredeprek. Het is de vraag of ik de verwachting kan waarmaken.'

Zeg eens iets tegen Areopagus. Aan welke training, cursus, bijscholing heb je behoefte?

'Dan kom ik weer bij die contemplatie. Kun je dat in kleine groepen beoefenen, elkaar inspireren, opscherpen. Goede bijbelse theologie blijft ook van belang, omdat je er vaak zo weinig tijd voor vrij kunt maken. Theologie die verbonden is met het gewone leven en waardoor de Bijbel gaat spreken in onze levens en vragen, zoals je dat vindt bij Brueggeman. Een ander punt vind ik de preek als 'tijd-rede', de actualiteit en de verkondiging. Zowel in de gewone dienst, als in het publieke domein.'

In Amsterdam kun je gemakkelijk de ervaring opdoen van de secularisatie die als een stoomwals over alles en iedereen heen dendert. Dan is de contemplatie cruciaal, als een beschutte zone.

'Zoals ik al zei, zie ik op een of andere manier de secularisatie veel minder als een bedreiging. Ik ken het ongeloof ook van binnen, ik kan bijvoorbeeld Kuitert heel goed begrijpen en volgen, als hij zegt dat alle denken en spreken over God van beneden komt. En de jongelui die ik in Antwerpen tegenkwam, waren vaak ook zeer gesecculariseerd. Maar ik ben met hen opgetrokken in de catechese vanuit een zekere ontvankelijkheid en ontspanning. Dat heb ik niet zonder Christus gedaan. Op de een of andere manier grijpt Christus me altijd weer aan en kan ik niet los van Hem komen. Natuurlijk heb je daar een beschutte plek, persoonlijk en in de liturgie, voor nodig.

In die Northumbrian Community kwam ik een boekje van de theologe Lorraine Cavanagh over preken tegen. Ze is kritisch op haar bisschoppen, die hun priesters achter de broek zitten met hun managementhouding, de cijfers en statistieken. Secularisatie als continue stressfactor. Daar wil ik weg van blijven. Ze zegt: "Je moet van de kerk houden. Daar is Christus. Daar moet je er voor mensen zijn". Zo wil ik er ook in Amsterdam voor gaan.'